

ANCA IRINA IONESCU¹, ROMÂNIA

Catalogul manuscriselor slavone de la Arad

Contribuții la descrierea cărții vechi manuscrise de la Arad: repertoriu, transcriere și traducere în limba română de Lucia Djamo-Diaconiță și Dușița Ristin, text stabilit, prefață, note, indice tematic și bibliografie de Dușița Ristin, București, Ed. Eikon, 2022, 171 p., ISBN 978-606-49-0643-4

Cartea prezentată în rândurile care urmează se încadrează în domeniul lucrărilor reprezentative în ceea ce privește alcătuirea de cataloage de manuscrise și este un repertoriu al manuscriselor slavone păstrate la Arad, în centrul eparhial de aici, precum și într-una din cele mai cunoscute mănăstiri ortodoxe din această parte de vest a țării noastre, Mănăstirea Hodoș-Bodrog (sec. XIV, cu o atestare documentară din secolul al XII). Prin aceasta se face o completare, chiar dacă târzie în timp, a proiectului de repertoriere a manuscriselor slave din țara noastră coordonat, începând din anul 1980, de regretata profesoară Elena Lința, de la Catedra de Limbi Slave a Universității din București, care a reușit să dea la iveală – sub titlul general de *Catalogul manuscriselor slavo-române* – patru volume, conținând descrierea manuscriselor păstrate în depozitele din Iași (1980), Cluj (1980), București (1981), în colaborare cu Lucia Djamo-Diaconiță și Olga Stoicovici, și Brașov (1985).

Astfel de lucrări au o deosebită valoare documentară pentru istoria culturală, a cărții manuscrise, a bibliotecilor, a scrisului și a practicii de scriere, istoria circulației ideilor, a relațiilor culturale dintre cultura veche și premodernă românească și spațiile culturale din imediata noastră vecinătate sau de mai departe și constituie instrumente de prim ordin în cercetarea filologică și istorică a limbilor slave și a limbii române, în condițiile în care astfel de cărți manuscrise se deteriorează în timp și sunt tot mai greu accesibile. Este o contribuție la descrierea colecțiilor de manuscrise din patrimoniul nostru cultural, o veche și frumoasă inițiativă care datează încă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, ilustrată de preocupările în acest sens ale unor învățați precum Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, Ioan Bogdan, Ioan Bianu și, ulterior, Emil Turdeanu, P. P. Panaitescu, Ioan Iufu, Zlatca Iufu, Paul Mihail, Zamfira Mihail și Olimpia Mitric, profesoară la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, care în 1999 a publicat *Catalogul manuscriselor slavo-române din biblioteca Mănăstirii Sucevița*.

Dacă ar fi să ne raportăm doar la colecția de manuscrise din custodia Bibliotecii Academiei Române de la București, cel mai important depozit de astfel de manuscrise de la noi, aici s-a pornit cu *prezentarea manuscriselor românești* în anul 1907, de către Ioan Bianu (vol. I), iar ultimul, vol. VI, a apărut în 1967, coordonat de regretatul istoric, filolog și bibliograf Gabriel Ștrempel. Au urmat *cele grecești*, începând din 1909, primul volum și 1940 (vol. II), și *a manuscriselor slave*, cu primul volum pentru mss. 1-300 publicat la

---

¹ Prof. univ. dr. la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea București.

Editura Academiei, în 1959, de către P. P. Panaitescu (1900-1967), cel mai important medievist român al nostru din secolul trecut și al doilea mare slavist de la noi, după profesorul Ioan Bogdan, primul profesor de limbi slave de la Universitatea din București și fondatorul filologiei slavo-române. Volumul II al acestui catalog a apărut la aceeași editură a Academiei, într-o ediție revizuită de profesorul nostru, G. Mihăilă, în anul 2003 (mss. 301- 601) și volumul al III-lea (mss. 601-728; 729-822), în 2018, care marchează încheierea valorificării muncii lui P. P. Panaitescu, o biruință târzie, dar deplină, prin aportul profesoarei și cercetătoarei Zamfira Mihail, autoare care se ocupă și de revizuirea și îngrijirea acestei ediții și descrierea ultimelor aproape 100 de manuscrise citate.

Referitor la volumul pe care îl prezentăm în rândurile de față, acesta are ca model de structurare a materialului *Catalogul* manuscriselor slavo-române publicat sub coordonarea Elenei Lința și, respectiv, ultimul volum pe care l-am menționat deja referitor la manuscrisele de la Biblioteca Academiei Române din București, realizat de Zamfira Mihail în 2018, precum și studiile semnate de profesoara Lucia Djamo-Diaconiță (1916-1995), referitoare la prezentarea unor aspecte de ordin lingvistic și istoric al manuscriselor de la mănăstirea Hodoș-Bodrog și de la Biblioteca Episcopiei Aradului, publicate tot pe parcursul anilor '80, în perioada 1980-1984.

Așa cum se poate observa în cuprinsul acestui volum, se au în vedere în această prezentare manuscrisele cu caracter religios, liturgic, juridic, didactic sau istoric în limbă slavonă, caligrafiate și miniate pe parcursul secolelor XV-XVIII. Sunt 33 de astfel de manuscrise într-o limbă a bisericii ortodoxe care, alături de greaca bizantină, a reprezentat nu numai limba bisericească și de cancelarie din țările slave învecinate moștenitoare și continuatoare ale tradiției culturale și ecleziastice bizantine, ci și a românilor. Începând cu secolul X, când se introduce liturghia slavă în spațiul locuit de români, un areal întins de la Dunăre și până la Carpații de nord, și, din secolul al XIV-lea, o dată cu constituirea statelor feudale românești centralizate, Țara Românească și Moldova, slavona a fost principala limbă a cancelariilor domnești, în care s-au redactat majoritatea documentelor, cel puțin până la începutul secolului al XVI-lea. Larga răspândire a acestor texte, pe un spațiu foarte vast, din partea centrală, estică și balcanică a continentului european, a determinat în timp formarea variantelor teritoriale ale slavei vechi, sunt redacțiile slavei vechi sau redacțiile slavone, iar editoarea volumului reușește să identifice corect, pe baza trăsăturilor fonetice și morfologice, redacția sârbă sau medio-bulgară a acestor texte, a se vedea, de pildă, pentru ultima variantă menționată, ms. 19, 21, 23, 24 și 26/A din această carte.

Din cuprinsul manuscrisului slav nr. 19, *Nomocanonul lui Vladimir al Volîniei* (sec. XV), ce reprezintă o colecție de canoane ale sinoadelor bisericești, ne-a reținut atenția fragmentul inserat în acest text din *Așezământul cneazului Vladimir al Kievului*, care vădește și preocuparea vechilor domni pentru reglementările juridice laice: „Am dat tuturor orașelor și satelor de iobagi unde sunt împreăștiați creștinii oprirea bătăii dintre bărbat și femeie, pe tată sau mamă, de fiu sau de fiică, pe frate sau copil [...]” (p. 97). Tot acolo este evidențiată datoria suveranului de a-și ajuta supușii care se află în nenorocire sau în cazuri de calamități: „Și cneaghina mea toate podoabele neprețuite și pietre prețioase și marele

lanț al icoanei de la masa Evangheliei, vase împărătești bogat împodobite și bogăția bisericească, bogăția celor săraci ca să crească pe orfani și pe bătrâni și pe neputincioși care au căzut în boală, cu hrănirea celor sărmani și ajutorarea orfanilor și sărmanilor, cele de trebuință fecioarelor și ajutorarea văduvelor cărora le este necesară ajutorarea celor ce sunt în nenorocire, la foc și inundații, răscumpărarea celor luați prizonieri, a bisericilor și mănăstirilor, ajutorarea pribegilor și pomenirea celor morți.”

În esență, descrierea fiecărui manuscris cuprinde patru părți menite să atragă atenția cercetătorului sau lectorului obișnuit asupra unor astfel de manuscrise: o parte consacrată elementelor secundare și cantitative (nr. de înregistrare, nr. de file – un manuscris se descrie după file și nu după pagini, numerotația dată de copist și corespondența acestuia cu numerotația mecanică, și dimensiunile manuscrisului, suportul pe care este scris), o a doua parte unde sunt date referințele bibliografice și în care sunt menționate studiile, articolele și cărțile de specialitate unde aceste manuscrise sunt discutate, partea a treia care este alcătuită din precizarea *caracterului scrierii* (uncială, semiuncială, cursivă), a tipului de legătură al exemplarului și al tipului de cerneală folosită, caracterizarea frontispiciilor și inițialelor, numărul de rânduri pe pagină, indicarea locului de scriere (copiere) sau proveniența manuscrisului, precum și numele scriitorului și redacția textului. A patra parte este rezervată prezentării conținutului propriu-zis al manuscriselor, precum și a însemnărilor copiștilor, de factură istorică, de lectori ai acestor texte sau dacă au o oarecare însemnătate culturală. S-a realizat, de asemenea, și traducerea în limba română a titlurilor și a însemnărilor, un lucru foarte util pentru aceia care nu cunosc limbile slave, pentru ca acest repertoriu să fie folosit și de către aceștia.

În încheiere, se cuvine menționată reușita Editurii Eikon de a da o înfățișare elegantă acestei cărți, cu o copertă ilustrată adecvat și pe o hârtie de calitate, iar astfel de ediții sunt cu adevărat rare, în condițiile schimbărilor dinamice de pe piața editorială românească, unde puține edituri se mai încumetă să publice astfel de cărți, dar care sunt foarte importante pentru că ne fac mai bogați, mai ales dacă ne gândim la păstrarea memoriei noastre culturale, „spre laudă și izvod oamenilor țării noastre și celor ce caută folos în lucruri minunate” (vezi p. 73, ms. 15, *Psaltire cu ceaslov*).

Dușița Ristin

CONTRIBUȚII LA DESCRIEREA CĂRȚII VECHI MANUSCRISE DE LA ARAD: REPERTORIU

E I K O N